

Jelentés Klézséről, 1972

Jelentést a nyitott szemmel járó ember csak valami nagyon fontos újról szokott küldeni annak a személynek vagy azoknak az érdeklődőknek, akik különös figyelemmel kísérték útját, vagy nagy érdeklődést tanúsítanak annak eseményei iránt. A jelentés célja mindig a tájékoztatás valakikről, valamiről. Jelen esetben a Kárpátokon túl, a folyók, patakok völgyeiben élő csángó-magyarok közül egyetlen közösségről, az egykor Petrás Ince János által pásztorolt klézseiekről szólunk, felvillantva életüknek egyetlen rövid időszakaszát. Mozaikhoz hasonlatos ez a visszatekintés, de benne talán az értő számára megsejthető az egész.

A több mint három évtizede megtett klézsei út emlékeinek és élményeinek felidézésére P. Jáki Sándor Teodóz bencés tanár készítetett, akinek *Csángókról, igaz tudósítások* címmel megjelent kötetét olvasva ezek a majdnem elfeledett emlékek meglevenedtek. Megköszönöm férjemnek, Sonnevend Imrénének akkor, 1973-ban készített értékes feljegyzéseit. Ezek kiegészítették az enyéimet. Köszönettel tartozom továbbá az akkor ott készített nagyszámú fényképéért, amelyek most komoly segítséget jelentettek írásom elkészítésében.

A moldvai csángó-magyarokkal, nehéz sorsukkal a szakirodalmi ismereteknél először 1968-ban Marosvásárhelyen találkozhattam, rokonom Sípó Lajos, Bartis Árpád és Kiss Ferenc tanároknak köszönhetően, akik Lészpeden, Lujzikalagorban és Csöböröcsökben jártak, feljegyzéseket készítettek. Ők hívták fel figyelmünket, Forrai Ibolya évfolyamtársamét és az enyémet a diószíni származású Kancsal Rózára, aki már Székelyföldön, Parajdon élt akkor, és aki megrázóan emlékezett vissza életének elmúlt évtizedeire. Legfájdalmasabb élménye volt az anyanyelven való megszólalás tiltása. Halálán lévén édesapja, utóljára csak azt kérte mellette virrasztó lányától, hogy üljön a fejéhez és magyarul énekeljen neki, hogy „*halálában is hadd hallja a szép magyar beszédet*”. Ők, a marosvásárhelyi tanárok bízták ránk Lakatos Demeter verseinek kéziratát, amelyet sikerült áthoznunk, de szomorúan tapasztaltuk, hogy akkor a debreceni egyetemen teljes értetlenséggel fogadták és nem tartották érdemesnek foglalkozni vele. A kézirat azután kalandos úton jutott Illyés Gyulához. 1971-ben Balás Gábor, a székelység sajátos jogállását, életét kutató jogász kötötte lelkemre, hogy Erdélyben járva, el ne mulasszam felkeresni a moldvai csángókat, amire 1972-ben sort kerithettem. Két alkalommal tölthettem hosszabb időt, vagyis több napot Moldvában, jelesen Klézsen, 1972-ben, majd 1973-ban. Később rövidebb utakat tettünk ugyan még Moldva felé, de ezen a Kárpátokon túli területen legtöbbször csupán Gorzafalvaig jutottunk el, elsősorban az ott élő, dolgozó fazekasokkal folytatva beszélgetéseket. Utunk mindig elakadt az észak- és dél-erdélyi magyar szörványoknál, valamint a székelyföldi, kalotaszegi, mezősegi közösségekben.

Első alkalommal, egy augusztusi napon autóbuszra szállva, Sepsiszentgyörgyről Bákóba mentünk Gazda Klárával, a Székely Nemzeti Múzeum akkori néprajzosával, későbbi kolozsvári egyetemi oktatóval, hogy onnan tovább utazzunk Klézseire, ahova ismerős házaspárhoz, Cs. Antal tanítóhoz és feleségéhez igyekeztünk. Utóbbi ugyanis Gazda Klára gimnáziumi osztálytársa volt. Tisztában voltunk azzal, hogy teljesen ismeretlenül rendkívül kockázatos felkeresni a moldvai magyar közösségeket, bajba sodorva őket is, magunkat is, sőt, akár célhoz sem érhetünk volna az akkori körülmények között.

Bákóba megérkezve kiderült, hogy bőven van idő a klézsei autóbusz indulásáig, így egy XIX. századi betyársárdának is beillő vendéglőbe ültünk be valamit enni. Miközben a *mititét* (az egész Balkánon ismert román étel, darált húsból készült, apró kolbász megsütve) fogyasztottuk és beszélgettünk, oda-jött hozzánk egy középkorú munkás-ruhás férfi és figyelt. Egyszer csak tört magyarsággal megszólalt, örömet fejezve ki, hogy „*a kisasszonyok az ő nyelvén beszélnek*”. Szóba elegyedtünk, és így derült ki, hogy Tyetresbe (Ketris vagy Petris a Szeret partján, ahol Jerney még 298, Domokos Pál Péter 98 tisztán beszélő magyart talált¹) való, ahol már kevés a „római katolikus”, azaz a magyar, ezért nincs kívül beszéljen, mert ahogy panaszolta: „*enyém kölykek csak oláhul mondják*”. Bocsánatot kért nehezen érthető beszédéért, majd keseregve, keserűen magyarázta, hogy mekkora fájdalom neki, ha gyermekeihez magyarul szól és ők csak kinevetik, azután „*mondják oláhul*”, hiába üti ezért fejbe őket. Megrendítő volt számunkra látni, hallgatni ezt a könnyező, haldokló anyanyelvével és sirásával küszködő embert.

Az autóbusz-pályaudvaron egy népviseletbe, katrincába és himzett vállú ingbe öltözött asszonycsoportra figyeltünk fel. Boldogan mentem közéjük, hisz csángó-magyarok voltak. Amikor magyarul köszöntöttem őket, gyanakodva összenéztek, senki nem szólalt meg. Azonban mihelyt az egyik menyecske-kének megdicsértem a kislányát és ingének himzését, kész volt válaszolni kérdéseimre, ami után a többiek is nekibetörték. Kiderült, hogy valamennyien bogdánfalviak. Szívesen beszéltek az ingek dísz-

¹ *Lükő Gábor: A moldvai csángók Bp., 2002. 218.*

téséről, a különféle himzésekről. Egymás szavába vágva mondták el, hogy milyen az idős asszonyok ingének mustárja, a menyecskeké és a *lihányoké* (leányoké), akik a régít már nem igazán becsülik, nekik csak a cifra *buzsarózás* (bazzarózsa) kell. Különös öröm volt számomra e nyelvújítás előtti beszédnek a megértése. Egyre többen gyűltek körénk, boldogan újságolták egymásnak, hogy „*az úri kiszasszonyok isz római katolikusok*” (vagyis magyarok), és értik a csángós beszédet, ők pedig a miénket. Közben bejött az autóbuszunk, így új ismerőseinktől búcsúznunk kellett, akik közül az egyik menyecske boldogan adta meg a címét, hogy keressük fel őt.

Az ütött-kopott autóbusz nekiiramodott a poros moldvai útnak Klézse felé. Egy szomorú arcú asszonytól kérdeztük meg, hol kell leszállni, ha a tanítóékhoz megyünk. Készségesen mondta, hogy ő is arra megy és megmutatja, hol lakik „domnu Cs.” Úgy tudta, hogy a felesége nincs otthon, ami kérdésessé tette Klézsen maradásunkat, de mégis megpróbáltuk és kísérletünk eredményesnek bizonyult. Az autóbusról a falu Alexandrina-nak nevezett részén szálltunk le, amikor megcsapott a forró, füledt moldvai szél. Ez a táj, ez a levegő más volt, mint amivel eddig találkoztunk. Olyan érzésem támadt, mintha kétszáz esztendőt visszamentem volna az időbe, a történelembe. Mindent belepett a por. Egy patakon mentünk át, amelynek nem volt neve sem. Elcsodálkoztunk ezen, ugyanis eddigi tapasztalataink azt igazolták, hogy ezzel szemben Erdélyben a magyar, a székely ember minden pataknak, érnek nevet ad. A bennünket kísérő asszony szép arcú, tiszta tekintetű, halk szavú teremtes volt. Elmondta, hogy a bákói korházból jön, ahol hasi daganattal operálták, de nincs jól és nem is tudja, meggyógyul-e? Viszont tovább mégsem maradhatott bent, mert az ura és négy apró gyermeke várják otthon. Karján egy vászonbatyuba kötve vitte a holmiját. Szívszorító látvány volt ez a szelíd, beteg asszony, aki elkísért bennünket Cs. Antalék sátorotős házához, majd kérte, maradjunk kint, amíg bemegy megnézni, otthon van-e „az úr”, és fogad-e minket? Ez is meglepő volt számunkra, hisz megszoktuk, hogy Székelyföldön nyomban betessékelik a vendéget. Később azonban mindent megértettünk és természetesnek találtuk a kezdeti bizalmatlanságot. Kifelé az asszonnyal együtt Cs. Antal is jött. Behívott ugyan, de barátságatlannal, bizalmatlanul fogadott. Kedves kísérőnkől elköszönve tértünk be a házba. A tanító felesége Rózsi-ka két gyermekükkel éppen Erdélyben tartózkodott. Amikor Gazda Klára nevét Cs. Antal meghallotta, azonnal mosolyra derült. A barátságos fogadtatás ettől kezdve már a magyarországi vendégnek is szólt. Elmondtuk jövetelünk célját (néprajzi tájékozódás) és megállapodtunk abban, hogy alkonyat felé elmegyünk nagynénjéhez, aki énekelni fog majd nekünk. Alkonyattájt azután valóban elmentünk Kádár Ferenc Mihálynéhoz, Kádár Katához, aki rendkívül szívélyesen fogadott. Háza régi csángó ház, ahol a szobai nagy festett ládában tartotta ruháit. A falon körben kendők, ahogyan ők mondták *kendezők* és szöttesek színes látványa tárult elénk. A konyhában az egyik oldalon sárpadka húzódott, a fal előtt állt a rakott tűzhely, amellyel fűtöttek és amelyen főztek, míg a másik oldalon alacsony *dikó*, valamint fából készült pad foglalta el a helyet. Döngölt földpadlós volt az egész ház. Kata néni szép, magas, büszke arcú asszony volt, fejedelmien egyenes tartással.

Megérkezésünket követően pálinkával kínál mindnyájunkat. Egyetlen poharat vett elő, amit tele töltött, majd egy keveset a földre lötytyintett belőle, ránk köszöntötte és megitta. Utána kísérőnknek, Cs. Tóninak öntött ugyanazon pohárba, majd amikor ő is megitta, mi következtünk. Éppen érkezésünk előtt tért haza a mezőről, beszélt a munkájáról és arról, hogy messze dolgozó ura talán otthon lesz majd hétvégére. Kísérőnk elmondta neki, hogy szeretnénk, ha énekelne nekünk. Akkor valami varázslatos dolog történt: ott a félhomályban, a régi sárfalu házban ez a katrincás, szöttek himű inget viselő, napserzette arcú asszony énekelni kezdett, egy ősi, történelmi múltunkat idéző nyelven. Ez nem a XX. század volt. Ebben az énekben benne foglaltott minden fájdalomuk, árvaságuk. A *Három ár-*

Kádár Kata (Sonnevend Imre felvétele)

va, a *Budai Ilona* című balladákat és két-három nagyon szomorú dalt énekelt el. Leírhatatlan érzés kerített hatalmába mindnyájunkat, hideglelés, forróság egyszerre, megdermedtünk tőle. Az énekszót követően beállt nagy csendben azután elbúcsúztunk, majd átmentünk a közelben egy másik rokon asszonyhoz, ahol öt gyermek, a szülők és egyik házastárs apja, egy öregember laktak együtt a tágas, földes szobában, ahol sárpadka, rakott tűzhely, sárkopad asztallal, fogas, láda és ágyak alkották a teljes berendezést. Érkezésünk után az asszony felállt a vacsorától és Tóni kérésére énekelni kezdett. *A nagy hegyi tolvaj* című balladát énekelte. Megrendítő volt az étkező család, a pislákoló petróleumlámpa és a szárnyalóan éneklő asszony, aki odaérvén a szövegben, hogy „*miért feresztettél genge meleg vízben, feresztettél vóna inkább forró vízben*” sorokhoz, – sirva fakadt. Ezután újra előlről kezdte, de itt, az anyának a lánya által feltett kérdéséhez érve, ismét elsírta magát. Ekkor rászólt az ura, mire bocsánatot kért, majd elmondta, hogy ennél a sornál eszébe jut az édesanyja, és nem tudja leküzdeni könnyeit. Számunkra már szinte megmagyarázhatatlan volt ez az anya iránti rendkívül erős érzelmi kötődés. Más volt ez az érzelmvilág, erőteljesebb, mélyebbről fakadó, mint a sok mindenre érzékenyen reagáló, bizonyos esetekben mégis érzéketlenebbnek tűnő városi emberé. Sokáig foglalkoztatott, nem hagyott nyugodni ez az élmény és az, hogy milyen rendkívüli érzelmeket kavart fel, milyen összefüggéseket hozott hirtelen felszínre ebben az asszonyban az anyának pusztá említése. Elköszönve a családtól, visszamentünk Cs.-hez, ahol a csángók helyzetéről, kilátásairól beszélgettünk.

Megdöbentő, elszomorító dolgokat hallhattunk akkor Cs. Antaltól. Elmondta, hogy a magyar tanító az iskolában a magyar gyermekeknek, az utcán pedig falusfeleinek is csak románul köszönhet, beszélhet. Figyelték őket, nehogy megszegjék ezt az iratlan szabályt. Mindezeknek eredményeképpen a legifjabb nemzedék alig-alig beszélte ekkor az anyanyelvét. A hatalom birtokosainak ez is volt a célja. A szülők úgy gondolkodtak, ha nem akarják a gyermekeiket parasztnak szánni, akkor románul kell beszéljenek velük, hogy ne kerüljenek hátrányos helyzetbe az iskolában. Ennek a törekvésnek tulajdonítottuk az új névadási divatot is, minél jobban azonosulva a többséggel, még a nevekkel sem kitűnni. Annyi Vioriciát, Lucát, Traiánt, Octaviánt, Tituszt talán még a románok között sem lehetett találni, mint akkor a klézsei magyarok között. Szomorú volt megbizonyosodni a következő esztendőben arról, hogy Cs.-ék két gyermeke sem tudott magyarul. A szülők szégyellték ezt, de azzal mentették, hogy először tanuljanak meg jól „oláhu”, hogy az iskolában ne legyen gondjuk, azután majd magyarul is megtanulhatnak.

A következő nap reggelén a szomszédban lakó, ugyancsak rokon asszonyt kerestük fel, Están Rózsa, aki híres szövő- és varróasszony volt. Ő készítette a legszebb *karincákat* (katrinca, gyapjából szőtt lepelszoknya) és *fetákat* (fota = vékony nyári lepelszoknya). Özvegyen élt négy lányával. Akkor csupán egyik lánya, Luca tartózkodott otthon kisgyermekével. Másik két lányával csak a következő esztendőben találkoztunk. Rózsa nénit messze híres siratóasszonyként is ismerték. Rendkívül árnyalt, mély érzelmekkel, különös érzékenységgel megáldott asszony képét őrzöm róla. Elsősorban az foglalkoztatta, hogy mi, vendégek milyen messzire kerültünk anyánktól, *mámikánktól*. Vissza-visszatérő gondolata volt otthon maradt anyánk és a mi eljövételünk. Elképzelése szerint anyánkat nagy bánat emészthette, hogy ilyen „*messzire vetődünk tőle*”. Utazásunkkal a szüleink és köztünk létrejött nagy távolság számára alig volt felfogható. Ezért kérte Szűz Máriát, „*mindnyájunknak édesanyját*”, hogy épségben vezéreljen vissza bennünket édesanyánkhoz. Ez az élmény döbentett rá igazán arra, hogy a csángó embernek egész életét mennyire meghatározza az anya személye, aki a család lelke, rendíthetetlen összetartója, oltalmazója. Akkor ugyanis, még abban a tradicionális családban, társadalomban ezt így lehetett érezni. Ezért fordult Rózsa néni is bizalommal a Szűzanyához, tőle, mint édesanyjától kérve ránk, hazatérésünkre az áldást és oltalmat. Están Rózsa teljesen analfabéta, ugyanakkor lélegzetelállítóan szépséges és egyszerre megindító volt, ahogy az áldások, imádságok áradtak belőle. Visszagondolva rá, szívszorítóan mondhatók ősi nyelvünkön kiejtett, elfeledésre ítélt szavai. Ma is örömmel tölt el, hogy hallgathattam.

Miután összebarátkoztunk, mind Están Rózsa néni, mind Kádár Kata néni megmutatták ruhával megrakott ládáikat. Nagyszámú *karinca*, *fota*, szebbnél-szebb *kerpa ruvák* (fejrevaló diszes szőtt kendő és a hajat lefedő alsókendő) sorakoztak itt. Sok-sok szőttest is őriztek közöttük. Megtudhattam tőlük, hogy melyik az „*elá rendvel való*” és melyik a „*magyaros rendvel való*” ing, ingékitmény. Mindkettőjüktől kaptam kerpa-ruvát, amelyek később gyermekeimnek, Gergelynek és Annának keresztelőtakaróként szolgáltak. Rózsa néni adott még egy „szikrás servétet” (piros gyapjufonallal himzett jegykendő), amit ő készített egykor az urának, hogy emlékezze rá. Ma is hálával, szeretettel őrzöm. Szeretete jeleként a derekáról lecsavart *bernicét* (szőtt öv) is odaadta. Kata nénitől mennyasszonyi ingének „*elá rendvel való*” mustráját kaptam meg, ami a kidobásra szánt rongyok között volt már. Erősen elcsodálkoztam azon, mennyire megörvendeztetett ezzel a „ronggyal”. Egyébként szomorúan tapasztalhattuk,

hogy a gyönyörűen megkomponált, mívesen megmunkált régi mintákat nem készítették már akkor a fiatalok. A lányok a házak közötti füves térségen összeültek, de csak hímezték, már nem szőtték az ingekre a mustárt. Ez a hímzés pedig nagy virágokból állt, erős színekkel, amely nem nevezhető éppen izlésesnek. A régi kompozíciók kiszorultak az ékítmények közül.

Egyik alkalommal Forrófalvára, ottani névvel Kákovára mentünk át. A faluban éppen a nemrégiben felépült óriási templom szentelésére készültek. Több asszonnyal is beszélgettünk, azt tapasztalva, hogy itt még sziszegnek, azaz „s” hang helyett „sz” hangot ejtenek. Egykor a klézseiek is így beszéltek, amit Petrás Ince János hatására hagytak el. Bementünk egyik beszélgető partnerünk udvarára. Itt a család egyszerre készülődött a vasárnapi templomszentelésre és keresztelésre is. A fiatalasszony egy alacsony gyalogszéken ült a tornácon. Előtte egy fitekenőben rizzsel kevert hús volt és szőlőlevél. Apró gombócokat formált belőle, amelyeket azután belecsavart a szőlő levelébe. Az asszony ölében egy kicsi teknőben nyakig bepólyált, bernéccel bekötözött *buba* feküdt, akit éppen szoptatott. Olyan volt ez a jelenet, mint egy kép, mintha a Szoptató Madonna (Madonna Lactans) eleve-nedett volna meg.

Visszafelé, Sepsiszentgyörgyre indulóban, Bákóban összefutottunk vendéglátónk egy fiatal rokonával, P. Gergellyel, akivel azután esztendő múltával találkoztunk ismét, férjessel éppen Kallós Zoltánt látogatva Kolozsvárott. Akkor már a kolozsvári egyetem első éves hallgatója volt, egy székely lánynak udvarolt, akitől elfeledett vagy meg sem tanult anyanyelvét igyekezett elsajátítani. Sok segítséget kapott Kallós Zoltántól is, akit a csángók önzetlen támogatójaként emlegettek, amerre megfordultunk.

(Folytatjuk)

Están Rózsa unokáival (Sonnevend Imre felvétele)

S. Lackovits Emőke